Un aspect al calcului lingvistic în limba română

CRISTIAN MOROIANU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Una dintre modalităţile importante de îmbogăţire a vocabularului unei limbi este, după cum se ştie, calcul lingvistic. Procedeu mixt (intern şi extern) de completare şi diversificare a lexicului, calcul presupune, pe de o parte, copierea structurii (şi, implicit, a sensului) unor cuvinte străine şi transpunerea ei în material lingvistic autohton (calc lexical de structură morfematică). Pe de altă parte, se pot „împrumuta", de la un model extern, sensuri noi pentru cuvinte deja existente în română, moştenite sau pătrunse relativ recent (calc lexical de structură semantică). Acest tip de calc este condiţionat de existenţa unui sens comun între cei doi termeni, fapt datorat, în general, raportării la un unic etimon. De asemenea, dacă influenţa externă vizează componenta morfosintactică a unui cuvânt (diateza, regimul sintactic la verbe, genul şi/sau numărul la substantive), ne aflăm în prezenţa unui calc gramatical. În sfârşit, crearea de noi cuvinte prin trecerea de la o parte de vorbire la alta, realizată prin preluarea categoriei gramaticale a unui model extern reprezintă un calc combinat (lexico-gramatical) (Hristea, 1997).

Articolul de faţă evidenţiază un aspect particular al îmbogăţirii lexico-semantice a limbii române, respectiv crearea de dublete etimologice prin intermediul calcului lingvistic. Premisa esenţială a acestei operaţiuni este identitatea etimologică a unităţilor de limbă aflate în relaţie: cuvintele româneşti moştenite sau împrumutate preiau componente formale şi/sau semantice de la modele externe cu aceeaşi origine. În cazul calcului de structură morfematică, este important ca fiecare dintre morfeme (rădăcină, prefixe sau sufixe) să fie transpus în română printr-un corespondent provenind dintr-un etimon unic. Calcul de structură semantică determină crearea de noi cuvinte numai dacă împrumutul de sens este completat cu modificări morfologice în interiorul aceleiaşi părţi de vorbire. Calcul gramatical şi cel lexico-gramatical presupun sui generis diferenţieri formale şi semantice, cu relevanţă în planul vocabularului. Diversele tipuri de calc trebuie considerate la nivel diacronic, unele dintre ele contribuind şi astăzi la crearea de noi unităţi lexicale, la diversificarea şi la nuanţarea vocabularului. În etapa actuală de evoluţie a limbii, multe dublete din categoriile analizate îşi redimensionează conţinutul semantic, sunt atestate cu o deosebită frecvenţă în presă şi prezintă interesante particularităţi gramaticale. Vom structura materialul lexical în două părţi, după modul de proveniență a elementelor componente: moştenire şi împrumut, respectiv calc lingvistic.

I. Dublete etimologice lexicale formate dintr-un component moştenit şi altul (altele) calchiat(e). Copierea unor sensuri neologice, mai ales din limba franceză, a dus, pe lângă îmbogăţirea semantică a multor cuvinte moştenite, şi la selectarea unor morfeme diferite de plural, aşadar la o diferenţiere de ordin morfologic. Acest fapt a determinat, în consecinţă, o specializare lexicală (Avram, 1958).

I.1. Trecerea de la o parte de vorbire la alta (de regulă de la adj. la subst.) sub influenţa unui corespondent extern, dublată de copierea sensului modelului, reprezintă un **calc lexico-gramatical**. Prin acest tip de calc lingvistic, adj. moştenit ***alb, -ă*** a dobândit, sub influenţa fr. *blanc, blanche* (adj. şi subst.), sensul de „conservator; contrarevoluţionar" şi valoarea gramaticală de substantiv (vezi DA, s.v.)[1]; după modelul fr. *gros* (adj. şi subst.), adj. moştenit ***gros, -ă*** face pereche omonimică cu subst. neutru ***gros*** „partea cea mai însemnată (a unei oştiri) adunată la un loc; majoritate" (ibid., s.v.). Un triplu calc după franceză (de tip lexico-gramatical) a influenţat evoluţia adj. moştenit ***drept*$_1$, *-ă***. După fr. *droit*, s.m. (< lat. *directum*), limba română s-a îmbogăţit cu un nou cuvânt, ***drept*$_2$, *drepturi*,** s.n.: „totalitatea regulilor şi normelor juridice care

BDD-V3925 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

reglementează relațiile sociale dintr-un stat". Alături de acesta, trebuie considerat o unitate lexicală diferită (după modelul aceluiaşi etimon franţuzesc) subst. ***drept***$_3$ „ştiinţă sau disciplină care studiază dreptul", individualizat prin statutul de singulare tantum. În sfârşit, subst. feminin articulat ***dreapta*****,** cu sensuri neologice (în box, la curse automobilistice, în politică etc.) este calchiat după fr. *droite*, substantivizat din forma de feminin a adj. *droit, -e* (< lat. *directus, -a*). Aşadar, se poate evidenția existența în limba română a următoarelor cuvinte care, alături de ***direct*** (împrumutat din fr. *direct*, lat. *directus*), formează un sextet etimologic combinat (moştenit / evoluat pe cale internă / împrumutat / calchiat): ***drept, -ă*****,** adj. (< lat. *directus*); ***drept***, adv., prep. (obținute prin conversiune din adj.); ***drept, -uri*****,** s.n. (după fr. *droit*, s.m. < lat. *directum,* substantivizat din forma de neutru singular a adj.); ***drept(ul)****,* s.n. (singulare tantum) (după fr. *droit*, s.m. < lat. *directum* „ceea ce este drept"); ***dreapta***, s.f. art. (după fr. *droite*, s.f., din *droit*, contr. *gauche*)[2].

De asemenea, alături de adj. participial vechi ***dat, -ă***, moştenit din lat. *datus, -a*, este atestat în perioada modernă a limbii paronimul (omonimul parțial) ***dată, -e***, s.f. (la pl.) „fapte stabilite (de ştiință), elemente care constituie punctul de plecare în cercetarea unei probleme, în luarea unei hotărâri etc.", calc lexico-gramatical după fr. *donnée*, s.f. (Hristea, 1997, p. 24)[3]. În jurul adj. ***dat***$_1$***, -ă***$_1$ se formează, astfel, prin modalități diverse de evoluție, o numeroasă familie lexicală şi etimologică, reductibilă la acelaşi etimon (lat. *datus, -a, -um*): ***dat***$_2$**,** s.n. singulare tantum (faptul de a da, punctul de plecare al unui raționament, soartă), ***dat***$_3$***, -uri***, s.n. (boală atribuită vrăjilor), ***dată***$_2$**,** s.f. singulare tantum (soartă, obicei), ***dată***$_3$***, dăți*** s.f. (momentul unei întâmplări, oară), cuvinte vechi create pe cale internă (prin conversiune), în contexte specifice, din participiul (adjectival) moştenit[4]; ***dată***$_4$**,** ***date*** s.f. (calendaristică, eveniment istoric important), împrumutat din fr. *date* (< mlat. *data littera*, *data charta*) (vezi DHLF, s.v.); ***data*****,** s.n. (lucrurile cunoscute, date care stau la baza unui raționament, a unei cercetări etc.), împrumutat din lat. *data* (pluralul neutru al lui *datus, -a, -um*); în sfârşit, ***dată***$_5$**,** ***date***, s.f., calchiat după fr *donnée* (cu folosiri specializate în matematică, statistică, psihologie, informatică etc.)[5].

Dintre exemplele mai sus citate, este de remarcat frecvența foarte mare a s.f. **dreapta**, rezultat firesc al schimbării regimului politic din România. O cercetare făcută in câteva ziare pe Internet indică, cel puțin pentru ultimul an, numeroase atestări pentru **dreapta**, confirmându-i statutul de cuvânt „la modă". Citățm din „Evenimentul Zilei" Online: *regrupare politică de centru-dreapta* (1 mai 2003)*, dreapta conservatoare* (4 mai 2003), *partid de dreapta* (21 aprilie 2003), *forțe politice de dreapta* (16 aprilie 2003), *organizații de dreapta* (13 aprilie 2003) etc. Vezi şi alte exemple atestate, de asemenea, in presa actuală: *extremă-dreapta, dreapta naționalistă, mişcare de dreapta, concepție de dreapta, filozofie de dreapta, poziție de dreapta, politică de dreapta* etc. Poziția forte a acestui termen „readus în actualitate" este probată inclusiv de folosirea lui figurată, voit ambiguă. Vorbind despre relația puterii cu mass-media, Iosif Boda (EZ Online, 13 aprilie 2003) simte necesitatea unei „alarme": „ceva ce ar trebui să-i facă pe cei din politică şi pe conducătorii din presă mai atenți, mai îngrijorați, mai prudenți. Adică să tragă un pic (mai) spre dreapta".

In ceea ce priveşte substantivul *dată*$_5$*, date*, unul dintre sensurile astăzi la modă este acela din informatică, pentru care ar trebui indicat, alături de fr. *donnée*, şi engl. *data*, pl. (< lat. *data*, pl. n. al lui *datum*). Prezența etimonului englez la plural impune şi în română folosirea lui ca plurale tantum, atestată ca atare în limbajul de specialitate: *baze* (*sau bănci*) *de date, prelucrarea datelor, citirea datelor de intrare* (*de către un program*)*, transmitere de date, căutare de date, structuri de date, algoritmi de sortare a datelor, algoritmi de compresie* (*comprimare*) *a datelor, codificarea şi decodificarea datelor, interpretarea datelor* (*obținute din experimente*)*, pierdere de date, ansamblu de date, elaborare electronică a datelor, recuperare a datelor, tratament,*

BDD-V3925 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

gestiune a datelor etc. Multe dintre acestea sunt traduceri ale sintagmelor echivalente din franceză şi, mai ales, din engleză, prin definiție limba de bază a informaticii.

I.2. Prin **calc lexical de structură semantică**, subst. neutru ***fus, fuse*** (< lat. *fusus*) a copiat sensuri noi (anat., tehn., arhit., marin., matem., biol.) după fr. *fuseau*, cu aceeaşi origine (din vfr. **fus* < lat. *fusus*), specializându-se, prin pl. ***fusuri*,** ca o unitate lexicală diferită de prima, morfologic şi semantic (*fus orar, fus nuclear*, *fus sferic* etc.). Subst. moştenit neutru ***cap*$_1$*, capete*** are ca dublet neologic obținut prin acelaşi tip de calc subst. masculin ***cap*$_2$*, capi*** (după fr. *chef* < lat. *caput*); lui ***car*$_1$*, care***, s.n. (< lat. *carrus*; cf. fr. *char* < lat. *carrus*) îi corespunde ca dublet etimologic omonimul ***car*$_2$*, caruri*** „piesă cilindrică mobilă la maşina de scris…”, calchiat după engl. (*typewriter*) *carriage*, fr. *chariot*. Un exemplu interesant îl constituie subst. ***timp***, moştenit din lat. *tempus*. După DOOM, s.v., în limba română actuală[6] există trei cuvinte: ***timp*$_1$*, -i***, s.m. (fază a unei mişcări, a ritmului), ***timp***$_2$, s.n. sing. tant. (formă de existență a materiei, stare a atmosferei) şi ***timp*$_3$*, -uri***, s.n. (interval; categorie gramaticală). Datorită modificării morfologice (de gen) şi specializării semantice după modelul fr. *temps*, substantivul masculin trebuie socotit, alături de neutrul moştenit, o altă unitate lexicală. Cât priveşte substantivul neutru abstract ***timp*$_2$,** forma de singulare tantum îi probează, de asemenea, caracterul de cuvânt de sine stătător. Asemănătoare este şi situația lui ***sare***, s.f. (< lat *sal, salem*), considerat în dicționarele explicative cu un pl. ***săruri***$_1$ (chim.) față de ***săruri***$_2$ s.f. plurale tantum (amoniac). Pluralul ***săruri***$_1$, însă, apare aproape exclusiv în unități frazeologice neologice calchiate după franceză (Hristea, 1997, p. 27): *săruri minerale, alcaline, acide, biliare, naturale* etc., ceea ce este un argument pentru raportarea lui la un model francez (calc semantic după *sel*, pl. *sels*). Tot un calc neologic (după fr. *sels*[7]) este forma ***săruri***$_2$ (plurale tantum). Dacă la sensurile neologice se poate folosi fie singularul, fie pluralul (***sare, săruri***$_1$), în schimb ***sare*** cu sensul vechi, alimentar, nu se foloseşte decât la singular, iar cu sensul de „lichid pentru trezire din leşin” se foloseşte numai la plural. După părerea noastră, se poate vorbi aici chiar de un triplet etimologic: ***sare***$_1$ (singulare tantum) (< lat. *sal, salis*), ***sare***$_2$**, *săruri*$_2$** (cu ambele forme de număr) (după fr. *sel*$_2$, pl. *sels*, din *sel*$_1$< lat. *sal, salis*) şi ***săruri***$_3$ (plurale tantum) (după pl. *sels*, sg. *sel*$_1$).

Alături de aspectele formale şi semantice prezentate mai sus, se poate adăuga faptul că în principalele dicționare ale altor limbi romanice (franceză, italiană etc.), cele mai multe dintre cuvintele discutate sunt tratate ca unități de sine-stătătoare (e vorba, mai ales, de substantivele obținute din forme flexionare de gen ale unor adjective latineşti).

În ceea ce priveşte posibilitatea de îmbogățire a vocabularului prin calc de structură semantică, Paula Diaconescu (1959, p. 137-138) consideră că se poate vorbi de scindarea în două omonime numai când termenul supus calcului semantic a dobândit sensuri foarte diferite de la modelul său polisemantic. După părerea autoarei, verbul ***abate*(*re*)** (< lat. *abattere*), cu sensurile curente de „a scoate ceva din direcția apucată” şi „a se opri undeva din drum”, s-a scindat în două unități lexicale preluând (prin calc semantic, după fr. ***abattre*** < lat. *abattere*) sensul de „a doborî”, foarte diferit de sensurile verbului românesc moştenit. Dimpotrivă, Mioara Avram (1958, p. 326) consideră că „naşterea omonimiei din polisemie pe calea dezvoltării semantice este un fenomen nedemonstrat încă în limba română”. În ceea ce ne priveşte, socotim mai prudentă următoarea formulă: calcul semantic produce dublete etimologice numai dacă adaosul de sens (provenit, de regulă, de la un model străin cu aceeaşi origine) este sprijinit şi completat de o modificare de ordin morfologic (forme diferite de gen şi/sau număr, forme de singulare, respectiv plurale tantum etc.). În cazul calcului lexico-gramatical, trecerea de la o parte de vorbire la alta (după un model extern) reprezintă, alături de împrumutul de sens, un argument suplimentar pentru calitatea de omonime a elementelor lingvistice respective.

I.3. Se poate observa că prin calc lingvistic fondul lexical moştenit din latină s-a îmbogățit şi nuanțat prin noi unități omonimice şi paronimice. Evoluția celor mai multe corespondente

BDD-V3925 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

etimologice ale termenilor vechi moşteniţi a avut ca model limba franceză şi reprezintă în consecinţă un element de modernizare romanică demn de toată atenţia (la nivel lexico-semantic şi lexico-gramatical).

II. Dublete etimologice lexicale provenite prin împrumut şi calc lingvistic.

Următoarea categorie de dublete care interesează subiectul de faţă este alcătuită dintr-un element împrumutat şi altul calchiat. Tipurile de calc pe care ne-am bazat în analiza noastră sunt: **a) calcul lexical de structură morfematică[8]; b) calcul gramatical; c) calcul lexico-gramatical.**

II.1. În prima categorie (**calc lexical de structură morfematică**) se încadrează următoarele exemple:

1. ***angular, -ă,*** adj. Din fr. *angulaire*, lat. *angularis*. / ***unghiular, -ă***, adj. Din *unghi* (după fr. *angulaire*, cf. lat. *angularis*).
2. ***destructor, -toare***, adj., subst. Din fr. *destructeur, -trice*, adj., subst. / ***distrugător, -toare***, adj., s.n. *Distruge* + *ător* (după fr. *destructeur, -trice*).
3. ***extinctor***, adj., s.n. Din fr. *extincteur*, lat. *extinctor, -oris*. / ***stingător***, s.n. *Stinge* + *ător* (după fr. *extincteur*).
4. ***hipnotizor, -zoare***, s.m., adj. Din fr. *hypnotiseur*, adj. şi subst. / ***hipnotizator***, s.m., adj. *Hipnotiza* + *tor* (după fr. *hypnotiseur*).
5. ***homicid, -ă***, adj., s.m. şi f., s.n. Din fr. *homicide.* / ***omucid***, s.m., s.n. *Om* + *ucide* (după fr. *homicide*) (DLR).
6. ***magnanim, -ă***, adj. (Livr.) Din fr. *magnanime*. Cf. lat. *magnanimus* (DLR) / ***marinim, -ă***, adj. (Înv.) „mărinimos”. *Mare* + *inimă* (după lat. *magnanimus*, fr. *magnanime*) (DLR).
7. ***presentiment***, s.n. Din fr. *pressentiment*. / ***presimţământ***, s.n. (Înv.) „presimţire”. *Presimţi* + *ământ* (după fr. *pressentiment*).
8. ***prezident***, s.m. Din fr. *président*, lat. *praesidens, -ntis* (DEX_2); din fr. *président* (NDN); din lat. *praesidens, -ntis*, germ. *Präsident*, fr. *président* (DLR) / ***preşedinte***, s.m. Din fr. *président*, lat. *praesidens, -ntis* (DEX_2); după fr. *président,* lat. *praesidens, -ntis* (NDN); din fr. *président*, lat. *praesidens, -ntis* (după *şedea*) (DLR)[9].
9. ***prezidenţă***, s.f. (Înv.) „preşedinţie”. Din fr. *présidence*. / ***preşedinţă***, s.f. (Înv.) „preşedinţie”. *Preşedea* + *-inţă* (după fr. *présidence*) (DLR).
10. ***resentiment***, s.n. Din fr. *ressentiment*. / ***resimţământ***, s.n. (Rar) „resentiment”. *Resimţi* + *-ământ* (după fr. *ressentiment*) (DEX_2); din fr. *ressentiment* (adaptat după *simţământ*) (DLR).
11. ***rescript***, s.n. Din lat. *rescriptum*, germ. *Reskript*. / ***rescris***, s.n. (Înv., rar) „rescript”. *Re* + *scris*. Cf. lat. *rescriptum* (DLR).
12. ***resigna***, vb. Din fr. *résigner*, lat. *resignare* (NDN)[10] / ***resemna***, vb. Din fr. *résigner* (după *semna*) (DEX_2, DLR); după fr. *résigner* (NDN).
13. ***rezidenţă***, s.f. Din it. *residenza*, fr. *résidence*, germ. *Residenz* (DEX_2); din fr. *résidence*, germ. *Residenz* (NDN); din lat. *residentia*, germ. *Residenz*, fr. *résidence*. Cf. rus. *резиденция* (DLR); din lat. *residentia*, it. *residenza*, germ. *Residenz*, fr. *résidence* (TRDW). / ***reşedinţă***, s.f. Din fr. *résidence* (după *şedinţă*) (DEX_2); după fr. *résidence* (NDN); din fr. *résidence*, lat. *residentia* (după *şedinţă*) (DLR).
14. ***sediment***, s.n. Din fr. *sediment*, lat. *sedimentum*. / ***şezământ***, s.n. (Rar, înv.) „sediment”. De la *şedea*, după lat. *sedimentum*, fr. *sediment* (DLR).
15. ***signalment,*** s.n. Din fr. *signalment. /* ***semnalment***, s.n. Din fr. *signalment* (după *semnal*) (DEX_2); după fr. *signalement* (NDN)[11].
16. ***sentiment***, s.n. Din fr. *sentiment* (DEX_2); din fr. *sentiment*, it. *sentimento* (NDN, TRDW); din fr. *sentiment*, lat. *sentimentum* (DLR). / ***simţământ***, s.n. *Simţi* + *ământ* (după fr. *sentiment*).

BDD-V3925 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

17. ***trianglu***, s.n. Din fr. *triangle* (DEX_2); din fr. *triangle*, lat. *triangulum* (NDN); din fr. *triangle*, it. *triangolo*, lat. *triangulum* (DLR)[12] / ***triunghi***, s.n. *Tri* + *unghi* (după fr. *triangle*, DEX_2, NDN); din lat. *triangulum*, fr. *triangle*, it. *triangolo* (după *unghi*, DLR).
18. ***triangular, -ă,*** adj. (Înv.) „triunghiular". Din fr. *triangulaire* (DLR); din fr. *triangulaire*, lat. *triangularis* (NDN). / ***triunghiular, -ă,*** adj., s.n.. Din *triunghi* (după lat. *triangularis*) (DEX_2); din lat. *triangularis*, fr. *triangulaire*, it. *triangolare* (după *triunghi*) (DLR); după fr. *triangulaire* (NDN).

II.1.1. Prin **calc lexical de structură morfematică** se obțin, după cum se poate vedea, „*sinonime etimologice*", cel puțin pentru sensurile principale. Calitatea lor de cuvinte de sine stătătoare poate fi argumentată, din punct de vedere etimologic, în primul rând prin modalitățile diferite de pătrundere (împrumut şi calc lingvistic). În al doilea rând, unele dintre aceste dublete se folosesc astăzi cu o frecvență aproximativ egală: *extinctor* şi *stingător, homicid* şi *omucid, sentiment* şi *simțământ* etc. Alte exemple demonstrează o specializare semantică probată de folosirea lor în contexte specifice: (*element*) *destructor*, s.m., adj. („distructiv") şi *distrugător*, s.n. (exclusiv „navă de război")[13] etc. Menținerea în uz a unora dintre ele şi considerarea lor ca unități lexicale diferite se confirmă şi prin faptul că apar ca elemente analizabile ale unor cuvinte uzuale în etapa actuală a limbii: *prezidențial* (cf. *prezident*) este singurul „derivat" adjectival pentru ambele substantive (*prezident* şi *preşedinte*), deşi *preşedinte* este astăzi termenul curent; la fel, *rezidențial* (cf. *rezident* şi *rezidență*) nu are un corespondent sinonimic de la *reşedință*, deşi ultimul se află încă în alternanță parțială cu *rezidență*. In legătură cu acest ultim dublet, sunt necesare câteva precizări referitoare la statutul lor actual de „sinonime". In DLR, s.v. *rezidență* este trecut un singur sens: „reşedință". Aceeaşi indicație apare şi în DEX_2, s.v. („reşedință, sediu, domiciliu"). Mai aproape de realitatea sincronică este NDN, unde găsim două sensuri: „reşedință" şi „drept şi stare a cuiva care se stabileşte într-o țară străină în calitate de rezident (I, 2)". Ca urmare a noii situații existente pe piața muncii, cel de-al doilea sens („stare legală mai mult sau mai puțin stabilă într-un alt stat") a trecut astăzi pe primul plan, fapt confirmat de sutele de atestări din presa contemporană: *condiții legate de rezidență* (28 septembrie 2000, EZ Online); *permis de rezidență* (18 august 2000, EZ Online), *rezidență temporară* (8 iulie 2000, EZ Online), *viză de rezidență* (24 septembrie 2002, EZ Online); *a acorda rezidența* (17 mai 2003, „Ziua"), *a primi* (…) *rezidența* (10 mai 2003, „Ziua"), *drept de rezidență* (1 mai 2003, „Ziua") etc. Vezi şi alte numeroase atestări ale unor contexte devenite fixe: *rezidență definitivă / temporară, a cere rezidență, schimbare de rezidență, certificat de rezidență* etc. Din perspectiva unei asemenea situații, se poate spune că astăzi relația de sinonimie dintre *rezidență* şi *reşedință* este sensibil atenuată termenul împrumutat (şi puternic revenit în actualitate) depărtându-se ca sens de corespondentul său calchiat.

Câteva dintre exemplele prezentate sub **II.1**. au un aspect învechit şi tind să devină izolate în lexicul contemporan: *marinim*, *presimțământ*, *prezidență/ preşedință, resimțământ, resigna, signal* [14]. Uneori, calcul este total (*distrugător* vs. *destructor*, *stingător* vs. *extinctor*, *şezământ* vs. *sediment*, *simțământ* vs. *sentiment* etc.), alteori parțial (*omucid* vs. *homicid*, *semnalment* vs. *signalment*, *triunghi* vs. *trianglu* etc.).

II.1.2. Există şi situații când calcul de structură morfematică se realizează printr-o simplă „românizare" a modelelor franceze şi, mai rar, italiene sau latine savante (Hristea, 1960, p. 249-250): *presimțământ* (modelare, cu păstrarea prefixului, a fr. *pressentiment*), *resimțământ* (creat similar după fr. *ressentiment*), *simțământ* (care copiază modelul derivativ al fr. *sentiment* şi al it. *sentimento*), *şezământ* (creat din *şedea*, după lat. *sedimentum*, fr. *sediment*) etc. Forma *preşedinte* (ca şi *diriginte*) reprezintă impunerea, la nivelul limbii literare, a variantei sufixale recomandate de analogişti *-inte*, paralel cu cea etimologică împrumutată *-ent*. Perechea de sufixe *-inte* / *-ință* s-a menținut la cuvintele noi în două situații: a) când sunt ataşate unor teme vechi (vezi *preşedinte*, după *şedea*) şi b) când, indiferent de vechimea temei, se manifestă o diferență semantică față de

BDD-V3925 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

corespondentele în *-ent/-enţă* (vezi *diriginte* şi *dirigent*, *consecinţă* şi *consecvenţă*, *dependinţă* şi *dependenţă*) (Ciompec, 1962, p. 139).

II.2. Calcul gramatical propriu-zis (din perspectiva finalităţii în planul vocabularului, de fapt un calc lexico-gramatical sui-generis) este exemplificabil prin dublete substantivale din aceeaşi arie semantică: ***baschet***$_1$ (joc), s.n. Din fr. *basket*, s.m. (DEX$_2$); din engl., fr. *basket* (NDN) şi ***bascheţi*** (încălţăminte), s.m. pl. (sg. *baschet*$_2$)[15]. Din *baschet*$_1$ (*ghete de baschet*$_1$, prin elipsă). Cf. fr. *basket*, s.m. sau f. pl.[16]; ***tenis***$_1$ (joc), s.n. Din engl., fr. *tennis*, s.m. şi ***tenişi*** (încălţăminte), s.m. pl. (sg. *tenis*$_2$). Din *tenis*$_1$ (*ghete de tenis*$_1$, prin elipsă). Cf. engl., fr. *tennis*, s.m. pl. (din *sandales, chaussures de tennis*) etc. Deşi nici unul dintre cele două dublete nu este considerat ca atare de către dicţionarele româneşti, diferenţa semantică, specializarea morfologică (de gen şi număr) şi, nu în ultimul rând, etimologia mixtă (internă şi externă) sunt argumente care, după convingerea noastră, probează existenţa unor cuvinte diferite, omonime parţiale (sau un tip special de paronime) etimologice. Folosirea lor în presa actuală evidenţiază o interesantă trăsătură semantică. Dacă în perioada de dinainte de 1990 *tenişi* şi *bascheţi* aveau semnificaţia de „încălţăminte sportivă" (fiind, în realitate, singurii accesibili), astăzi ei sunt semnalaţi de presă mai degrabă cu o conotaţie depreciativă („pantofi de sport ieftini şi fără pretenţii"). Iată câteva contexte extrase de pe Internet: „Mâncam pâine şi mă umflam cu apă, pentru ca apoi să-mi pun teneşii Drăgăşani în picioare şi să mă duc la antrenament" („Gazeta Sporturilor", 30 mai 2002); „toată vara a jucat în teneşi şi aceştia i-au făcut băşici" („Gazeta Sporturilor", 20 septembrie 2002); „nu poţi să faci performanţă cu copii care pleacă la 5 dimineaţa de acasă cu mâncarea în sacoşă, cu tenişi şi şort cumpăraţi de părinţi" („Gazeta Sporturilor", 5 septembrie 2002); „la Juventus – Real Madrid s-a uitat restul planetei, inclusiv popoarele care nu au venituri pentru a încălţa tenişi pe maidane" (EZ Online, 16 mai 2003); „(…) un ţigănuş murdar, încălţat cu tenişi muraţi şi plini de noroi (…)" (EZ Online, 16 februarie 1998); „o femeie de 72 de ani, cu haine negre şi tenişi uzaţi (…)" (EZ Online, 18 iunie 2002); „De la tenişi la carne vie" (titlu din EZ Online, 27 noiembrie 1999) etc.; „Lobonţ a venit la Casa Fotbalului îmbrăcat în costum şi încălţat cu o pereche de pantofi gen bascheţi, dintr-un material de blugi" („Prosport", 25 martie 2003); „(…) ea, micuţa corupţie, va fi decimată iar ea, marea corupţie, va avea dureri la bascheţi" (EZ Online, 27 septembrie 2002) etc. Aşadar, de la sensul iniţial de „pantofi de tenis", respectiv de „baschet", cei doi termeni au ajuns să denumească, prin generalizare, „orice pantofi de sport" pentru ca astăzi să devină surse de meditaţie amară asupra unui trecut nu foarte îndepărtat.

II.3. În categoria **calcului lexico-gramatical** se încadrează următoarele dublete[17]:

1. ***compus, -ă***, adj. Din part. vb. *compune*. / ***compus, -e*** (Lingv.), s.n., ***compus, -şi*** (Chim., matem., biol.) s.m. Din part. adjectivizat al vb. *compune*, după fr. *composé*.
2. ***conţinut, -ă***, adj. Din part. vb. *conţine* (din fr. *contenir*, lat. *continere*, după *ţine*). / ***conţinut, -uri***, s.n. Din part. vb. *conţine*, după fr. *contenu* (< *contenir*) (DA, s.v. *conţine*)
3. ***coordonat, -ă***, adj. Din part. vb. *coordona* (din fr. *coordoner*) / ***coordonată, -e,*** (Matem., geogr., astron.) s.f. Din part. adjectivizat al vb. *coordona*, după fr. *coordonée* (< *coordoner*)(DA, s.v. *coordona*).
4. ***deţinut, -ă***, adj. Din part. vb. *deţine* (din fr. *détenir*, după *ţine*). / ***deţinut***, ***-ă,*** s.m. şi f. Din part. adjectivizat al vb. *deţine*, după fr. *détenu* (< *détenir*) (CADE, s.v.).
5. ***ilustrat, -ă***, adj. Din part. vb. *ilustra* (din fr. *illustrer*, lat. *illustrare*). / ***ilustrată, -e,*** s.f. Din part. adjectivizat al vb. *ilustra,* după fr. *illustré, -ée*, adj. şi s.m. (< *illustrer*) (DEX$_2$, s.v.).
6. ***ovin, -ă***, adj. Din fr. *ovin, -ine*, adj. / ***ovine***, s.f. pl. După fr. *ovinés*, s.m. pl.
7. ***parazit, -ă***, adj., s.m. Din lat. *parasitus, -a*, germ. *Parasit*, fr. *parasite*, adj. / ***paraziţi*** (Teh.), s.m. pl. După germ. *Parasit*, fr. *parasites*, s.m. pl.

BDD-V3925 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

8. ***parvenit, -ă***, adj. Din part. vb. *parveni* (din fr. *parvenir*). / ***parvenit***, ***-ă***, s.m. şi f. Din part. adjectivizat al vb. *parveni*, după fr. *parvenu* (< *parvenir*).
9. ***porcin, -ă***, adj. Din lat. *porcinus, -a*, fr. *porcin, -e,* adj. (DEX_2); *porc* + *in*. Cf. lat. *porcinus, -a*, fr. *porcin* (DLR). / ***porcine***, s.f. pl. (sg. ***porcină***). După fr. *porcins*, s.m. pl.
10. ***textil, -ă***, adj. Din fr. *textile*, lat. *textilis*. / ***textile***, s.f. pl. După fr. *textiles*, s.m. pl.
11. ***tricolor, -ă***, adj., ***tricolor, -uri***, s.n. Din fr. *tricolore,* adj., s.m., lat. *tricolor, -oris*. / ***tricolori*** (Sport) s.m.pl. După fr. *les Tricolores*, s.m. pl.
12. ***vertebrat, -ă***, adj. Din fr. *vertébré*, adj., lat. *vertebratus*, it. *vertebrato*. / ***vertebrate,*** s.n. pl. (sg. ***vertebrat***). După fr. *les vertébrés*, s.m. pl.

II.3.1. Se pot observa, la această ultimă subdiviziune, două categorii de exemple, ambele alcătuite din *omonime lexicale parţiale etimologice*. Prima categorie cuprinde dublete care au un component adjectival (provenit prin conversiune din participiul unui verb împrumutat) şi altul substantival, obţinut prin preluarea valorii gramaticale şi a sensului unui corespondent extern (acelaşi, în ultimă instanţă, cu etimonul primului): *compus*$_1$, adj. şi *compus*$_2$, s.m., s.n., *conţinut*$_1$, adj. şi *conţinut*$_2$, s.n., *coordonat*, *-ă*$_1$, adj. şi *coordonată*$_2$, s.f., *deţinut*$_1$, *-ă*$_1$, adj. şi *deţinut*$_2$, *-ă*$_2$, s.m. şi f., *ilustrat*, *-ă*$_1$, adj. şi *ilustrată*$_2$, s.f., *parvenit*$_1$, *-ă*$_1$, adj. şi *parvenit*$_2$, *-ă*$_2$, s.m. şi f. A doua este formată din adjective propriu-zise împrumutate care s-au transformat în substantive prin copierea particularităţilor morfosintactice şi a sensurilor unui model extern (ultimul diferenţiat contextual din etimonul adjectival comun în limba de origine): *ovin, -ă*, adj. şi *ovine,* s.f. pl. (sg. *ovină*), *parazit, -ă*, adj., s.m. şi *paraziţi*, s.m. pl., *porcin, -ă*, adj. şi *porcine*, s.f. pl. (sg. *porcină*), *textil, -ă*, adj. şi *textile,* s.f. pl., *tricolor, -ă*, adj., *tricolor*, s.n. şi *tricolori*, s.m. pl., *vertebrat, -ă,* adj. şi *vertebrate,* s.n pl.

II.3.2. Argumente în favoarea considerării acestor exemple ca fiind unităţi lexicale de sine stătătoare sunt următoarele: a) au apărut în limbă prin diverse procedee (conversiune şi împrumut, pe de o parte, calc lexico-gramatical, pe de altă parte); b) aparţin, prin însuşi procedeul lor de formare, unor clase morfologice diferite; c) se folosesc în contexte particulare, cu sensuri net specializate; d) ca părţi de vorbire de sine stătătoare, au un comportament morfosintactic specific. De altfel, însăşi denumirea dată acestui tip combinat de calc lingvistic arată, implicit, considerarea lui ca o modalitate de îmbogăţire a vocabularului prin intermediul unor modificări gramaticale.

III. În urma analizei de mai sus, se poate afirma faptul că prin intermediul calcului lingvistic o serie întreagă de cuvinte (moştenite sau împrumutate) şi-a diversificat şi modernizat conţinutul semantic după modele preluate mai ales din franceză şi engleză. Se constată, de asemenea, ca urmare firească a schimbărilor petrecute în viaţa socio-politică românească, revenirea în actualitate a unor termeni simultan cu căderea în dizgraţie a altora, impunerea de restricţii gramaticale (determinată etimologic), modificarea echilibrului semantic al cuvintelor etc. În măsura în care actualizarea sensurilor se realizează simultan cu schimbări de ordin gramatical (treceri de la o parte de vorbire la alta, specializări ale categoriilor gramaticale etc.), asistăm la crearea de sinonime şi omonime parţiale (paronime) etimologice. Asemenea evoluţii formale şi semantice prin intermediul unui corespondent extern (cu aceeaşi etimologie indirectă) trebuie considerate, inclusiv din punct de vedere lexicografic, modalităţi indiscutabile de îmbogăţire, clarificare, modernizare şi sistematizare a vocabularului limbii române actuale.

NOTE:

---

[1] În limba română, alături de adj. moştenit şi de subst. calchiat, au aceeaşi origine îndepărtată ***albă, -e***, s.f. (din prov. *alba*, cf. lat. *alba* „zori”, vezi NDN, s.v.) şi ***album, -e,*** s.n. (din fr. *album*, lat. *album* „tablou alb”).

BDD-V3925 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

[2] În DHLF, s.v., apar trei unităţi lexicale: 1. *droit*$_1$**, -*te*,** adj. (< lat. *directus*). 2. *droit*$_2$**, -***te*, adj. şi subst. (din *droit*$_1$). 3. *droit*$_3$, s.m. (< lat. *directum*, neutru substantivizat din adj. *directus, -a, -um*).
[3] Autorul mai include, în seria exemplelor de calc lexico-gramatical, substantivele *ţinută* (după fr. *tenue* < **tenir** < lat. pop. **tenire*, clas. *tenere*), alături de adj. part. *ţinut, -ă* (vezi *a ţine* < lat. *tenere*) şi *eu,* art. *eul* (după fr. *le moi*, eventual după germ. *das Ich*), alături de pron. moştenit *eu* considerând, pe bună dreptate, „că ne aflăm în faţa unui caz cu totul special de omonimie" (p. 25).
[4] Numai în TRDW, s.v., *dată*$_3$*, dăţi* este considerat moştenit direct din lat. *data.*
[5] În DEX$_2$, s.v., sensurile calchiate ale lui *dată*$_5$**,** pl. *date* apar trecute unele sub *dat*$_1$*, -ă, -ţi, -te*, adj., s.f. („fapte stabilite de ştiinţă…"), altele sub *dată*$_4$*, date*, s.f. („fiecare dintre numerele, mărimile, relaţiile etc. care servesc pentru rezolvarea unei probleme…"). O asemenea apreciere este eronată cel puţin din perspectivă semantică: sensurile prezentate (ca şi valoarea de s.f.) se datoresc calcului după fr. *donnée*, nicidecum unei simple evoluţii interne a participiului sau, mai grav, unui împrumut din franceză. Aceste omonime etimologice sunt corect tratate lexicografic şi lexicologic în CADE, s.v.: *dată, dăţi*, s.f. (vezi *dat*); *dată*, s.f. „lucru cunoscut care serveşte ca punct de plecare la un raţionament, la dezlegarea unei probleme, noţiune fundamentală" (*dat*, creat după fr. *donnée*); *dată, date*, s.f. „timpul precis când s-a făcut sau urmează să se facă un lucru" (fr. *date*). In TRDW, s.v. *dată, date*, s.f., se indică, pentru sensul temporal, fr. *date* iar pentru cel de „informaţii", fr. *donnée*. Idem, în CDER, s.v.
[6] In trecut, cele mai multe valori ale lui *timp* oscilau între neutru şi masculin, vezi DLR, s.v. Astăzi, variantele flexionare de gen s-au specializat semantic, devenind cuvinte diferite.
[7] Vezi LEXIS, s.v.: N.m. pl. „Sels volatils que l'on fait respirer à une personne évanouie pour la faire revenir à elle (il s'agit de sels d'ammonium)".
[8] În ceea ce priveşte *calcul lexical de structură semantică*, prin el se pot crea cuvinte diferite numai dacă adăugarea unui nou sens este dublată de modificări de ordin morfologic (în interiorul aceleiaşi părţi de vorbire). Spre exemplu, *ceai*$_1$**,** s.m. „arbust" (din rus. *чай*) şi *ceai*$_2$, s.n. (din *ceai*$_1$, s.m., după fr. *thé*); *subiect*$_1$, s.n. (din lat. *subjectum*; cf. fr. *sujet*$_3$, s.m. < lat. *subjectum*) şi *subiect*$_2$, s.m. (din *subiect*$_1$, s.n.; cf. fr. *sujet*$_4$, s.m. < *sujet*$_3$). Pentru ultimul exemplu, vezi LEXIS, s.v.
[9] In CADE, s.v. *prezident*, apare precizarea: (incorect) *preşedinte*, s.m. [fr.] In TRDW, s.v. *preşedinte*, s.m. Var. înv. *prezident*. Et.: n.lat. *praesidens*, fr. *président* (vezi a *şedea*). Idem, CDER, s.v.
[10] In DEX$_2$, TRDW, CDER şi în DLR, s.v., *resigna* este considerat ca variantă a lui *resemna*. In CADE nu apare forma *resigna.*
[11] In DLR, s.v. *semnalment*, s.n. Şi (astăzi rar) *signalment*. Din fr. *signalment* (după *semn*). Idem, în CADE, s.v.
[12] Ibidem, s.v., pentru *trianglu* (var. *triangul*) apar două sensuri: 1."triunghi". 2. „instrument de muzică, întrebuinţat în orchestră", ceea ce îi confirmă calitatea de cuvânt aparte; vezi şi CADE, s.v. In TRDW, *trianglu* este trecut la variante (alături de *treiunghi*).
[13] In acest caz se observă şi o specializare lexico-morfologică (adj. / subst., s.m. / s.n.).
[14] Multe dintre aceste exemple sunt trecute în dicţionare ca variante învechite.
[15] Substantivul masculin se diferenţiază de omonimul său neutru inclusiv printr-o tendinţă de accentuare oxitonă: *baschét, baschéţi*.
[16] In LEXIS, s.v., sunt trecute două cuvinte, fiecare corespunzător ca sens celor din română.
[17] Aceste dublete (adj. şi subst.) sunt trecute de regulă în dicţionare sub un singur cuvânt-titlu, fără nici o specificare legată de existenţa (evidentă) a unui model extern. Puţinele situaţii în care aceasta apare au fost indicate la etimologie.

Bibliografie şi abrevieri:

1. Avram (1958): Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba română*, în SCL, IX, nr. 3, Editura Academiei, Bucureşti, p. 315-332.
2. CADE: I.A. Candrea, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*. Partea I. *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, Editura „Cartea Românească", S.A., Bucureşti, 1931.
3. CDER: Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Ediţie îngrijită de Tudora Sandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum, I.O., Bucureşti, 2001. Prima ediţie, *Diccionario Etimologico Rumano.* Biblioteca Filologica, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966.

BDD-V3925 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)

4. Ciompec (1962): Georgeta Ciompec, *Variantele sufixelor -ant/-ent, -anță/-ență din limba română*, în SMFC, vol. al III-lea, Editura Academiei, Bucureşti, p. 129-141.
5. DA / DLR: *Dicționarul limbii române* (Seria veche, DA, redactor responsabil Sextil Puşcariu, Bucureşti, 1913–1948; seria nouă, DLR, coordonatori: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, 1965-2001).
6. DEX_2: *Dicționarul explicativ al limbii române*. Coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche. Ediția a II-a, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996.
7. DHLF: *Dictionnaire historique de la langue française*. Sous la direction de Alain Rey. Ediția a II-a, 2 vol., Le Robert, Paris, 1995. Prima ediție, 1992.
8. Diaconescu (1959): Paula Diaconescu, *Omonimia şi polisemia,* în PLG, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, p. 133-153.
9. DOOM: *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*. Redactor responsabil: Mioara Avram, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
10. Hristea (1960): Theodor Hristea, *Probleme de etimologie în „Dicționarul limbii române moderne"*, în SCL, XI, nr. 2, Editura Academiei, Bucureşti, p. 235-257.
11. Hristea (1997): Theodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în LL, XLII, vol. III – IV, Editura Academiei, Bucureşti, p. 10-29.
12. LEXIS: *Dictionnaire de la langue française*. Coordonator: Jean Dubois, Larousse, Paris, 1994.
13. NDN: Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997.
14. PLG: *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1959.
15. SMFC: *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română,* vol. al III-lea. Redactor responsabil Al. Graur, Editura Academiei, Bucureşti, 1962.
16. TRDW: Hariton Tiktin, *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*. Ediția a II-a, îngrijită de Paul Miron. Wiesbaden, Otto Harrassowitz. Band I (A – C), 1986; Band II (D – O), 1988; Band III (P – Z), 1989.

UN ASPECT DU CALQUE LINGUISTIQUE EN ROUMAIN

Résumé

Dans le présent article nous avons analysé les doublets étymologiques obtenus par l'héritage / l'emprunt lexical, d'un côté, et par le calque linguistique, de l'autre. Les changements formels et sémantiques d'après un modèle étranger (spécialement français et anglais) ont donné naissance, en roumain, à la synonymie étymologique (par le calque lexical de structure morphématique) et à l'homonymie partielle étymologique (par le calque sémantique, grammatical e lexico-grammatical). En même temps, nous avons insisté sur quelques résultats linguistiques produits par l'évolution socio-politique roumaine contemporaine.

BDD-V3925 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:59 UTC)